

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра технологічної та професійної освіти

«До захисту допускаю»

завідувач кафедри технологічної

та професійної освіти,

доктор педагогічних наук, професор

_____ Леонід ОРШАНСЬКИЙ «_____» _____ 2023 р.

Особливості профорієнтаційної роботи з учнями старших класів на уроках технологій

Спеціальність: 014 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)»

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття кваліфікації – вчитель трудового навчання, технологій,
креслення та інформатики

Автор роботи:

Павлівська Марія Володимирівна _____
підпис

Науковий керівник: доктор педагогічних наук,

професор Нищак Іван Дмитрович _____
підпис

Дрогобич, 2023 р.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Зав. кафедрою

_____ 27.10.2022 р.
(підпис) (дата)

**Завдання
на підготовку магістерської роботи**

1. Тема «Особливості профорієнтаційної роботи з учнями старших класів на уроках технологій».

2. Керівник – док. пед. наук, професор Нищак І.Д.

3. Студент – Павлівська Марія Володимирівна.

4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:

1. Дослідити психолого-педагогічні основи профорієнтаційної роботи в школі; виявити найбільш ефективні форми і методи формування професійного самовизначення старшокласників.

2. З'ясувати вимоги щодо оформлення кабінетів профорієнтації і тематичних кутків.

3. Дослідити особливості профорієнтаційної роботи на уроках технологій, навести методичні рекомендації щодо вивчення професійних інтересів старшокласників.

4. Дослідити можливості застосування ігрового методу у процесі профорієнтаційної роботи на уроках технологій.

5. Список рекомендованої літератури:

1. Вітківська О.І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації. Київ: Наук. світ, 2001. 190 с.

2. Гончарова Н.О. Основи професійної орієнтації / За ред. В.Ф. Моргуна. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 168 с.

3. Кожан Т.О. Професійна орієнтація: навч. посібн. Київ: КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, 2009. 255 с.

4. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ: Ніка-центр, 2006. 536 с.

5. Основи професіографії: навч. посіб. Київ: МАУП, 1997. 148 с.

6. Етапи підготовки роботи:

№	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Вивчення й аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; визначення вихідних положень дослідження (об'єкт, предмет, методи); формування мети; постановка завдань.	до 23.12.2022 р.	26.12.2022 р.
2.	Підготовка 1-го розділу роботи	до 21.04.2023 р.	25.04.2023 р.
3.	Підготовка 2-го розділу роботи.	до 24.10.2023 р.	27.10.2023 р.
4.	Формування висновків. Оформлення роботи.	до 06.11.2023 р.	09.11.2023 р.
5.	Перевірка роботи на плагіат	до 27.11.2023 р.	30.11.2023 р.
6.	Попередній захист роботи і рецензування.	до 05.12.2023 р.	07.12.2023 р.

7. Дата видачі завдання 27.10.2022 р.

8. Термін подачі роботи керівнику 24.11.2023 р.

9. З вимогами до виконання роботи і завданням ознайомлений _____
(підпис студента)

10. Керівник _____
(підпис)

ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Тема: «Особливості профорієнтаційної роботи з учнями старших класів на уроках технологій».

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація оцінки захисту:

дата

Голова ЕК _____
підпис

прізвище та ініціали

Секретар ЕК _____
підпис

прізвище та ініціали

АНОТАЦІЯ

Студентка: Павлівська Марія Володимирівна.

Тема роботи: «Особливості профорієнтаційної роботи з учнями старших класів на уроках технологій».

У роботі досліджено психолого-педагогічні основи профорієнтаційної роботи в школі, зокрема з'ясовано суть і значення профорієнтації в контексті неперервної освіти, проаналізовано досвід профорієнтаційної роботи сучасних розвинених держав світу, виявлено найбільш ефективні форми і методи формування професійного самовизначення старшокласників у вітчизняній шкільній практиці.

З'ясовано вимоги щодо оформлення кабінетів профорієнтації і тематичних кутків. Досліджено особливості профорієнтаційної роботи на уроках технологій, наведено методичні рекомендації щодо вивчення професійних інтересів старшокласників. Досліджено можливості застосування ігрового методу у процесі профорієнтаційної роботи на уроках технологій.

ANNOTATION

Pavlivska Mariia.

The theme of the thesis: «Features of career guidance work with high school students in technology lessons».

The work examines the psychological and pedagogical foundations of career guidance work at school, in particular, the essence and meaning of career guidance in the context of continuous education is clarified, the experience of career guidance work in modern developed countries of the world is analyzed, the most effective forms and methods of forming the professional self-determination of high school students in domestic school practice are identified.

The requirements for the design of career guidance offices and thematic areas have been clarified. Peculiarities of career orientation work in technology lessons are studied, methodical recommendations for studying the professional interests of high school students are given. The possibility of using the game method in the process of career guidance work in technology lessons was studied.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ	
ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ	8
1.1. Суть і значення профорієнтації в контексті неперервної освіти...	8
1.2. Профорієнтаційна робота у практиці сучасних розвинених держав	11
1.3. Періоди життя людини та її професійне самовизначення	16
1.4. Врахування психофізіологічних особливостей школярів у процесі профорієнтаційної роботи	18
РОЗДІЛ 2. ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА В ШКОЛІ ЯК	
ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ ДО	
СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ	23
2.1. Завдання і зміст профорієнтаційної роботи в школі	23
2.2. Організаційно-методичні засади здійснення профорієнтації	26
2.3. Форми і методи формування професійного самовизначення старшокласників	29
2.4. Оформлення кабінетів профорієнтації і тематичних кутків	34
2.5. Особливості профорієнтаційної роботи на уроках технологій	38
2.6. Методичні рекомендації щодо вивчення професійних інтересів старшокласників	41
2.7. Можливості застосування ігрового методу у процесі профорієнтаційної роботи на уроках технологій	48
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Вибір професії – важливе завдання для молоді, яка вступає у самостійне життя. Ця проблема у сучасних умовах дуже актуальна. Швидке та ефективне включення юнаків та дівчат у трудовий процес, усунення помилок, незадоволеності та розчарованості в обраній професії сприяють успішному вирішенню низки складних економічних завдань. Якщо професію обрано правильно, то праця для людини стає джерелом радості, творчої наснаги, тому приносить найбільшу користь усьому суспільству.

Незадоволеність професією призводить до зниження продуктивності праці, є однією із серйозних причин плинності кадрів; помилка у виборі професії завдає психологічної травми людині, яка вступає у трудове життя, до того ж, часто марно витрачаються й великі фінансові кошти на навчання. Професійна орієнтація школярів підводить учнів до обдуманого та усвідомленого-професійного самовизначення [4].

Загальна мета профорієнтаційної діяльності у закладах середньої освіти передбачає підготовку учнівської молоді до обґрунтованого свідомого обрання майбутньої професії. У загальноосвітній школі є всі умови для досягнення цієї мети – потрібно лише їх правильно використати і надати дієву допомогу кожному учню у його професійному виборі. Зважаючи на зазначене вище, нами обрано **тему магістерської роботи:** «Особливості профорієнтаційної роботи з учнями старших класів на уроках технологій».

Мета роботи: дослідити психолого-педагогічні та організаційно-методичні засади профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти.

Об’єктом дослідження виступає профорієнтаційна робота серед учнів на уроках технологій.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи профорієнтаційної роботи на уроках технологій у загальноосвітній школі.

Завдання дослідження:

1. Дослідити психолого-педагогічні основи профорієнтаційної роботи в школі; виявити найбільш ефективні форми і методи формування професійного самовизначення старшокласників.

2. З'ясувати вимоги щодо оформлення кабінетів профорієнтації і тематичних кутків.

3. Дослідити особливості профорієнтаційної роботи на уроках технологій, навести методичні рекомендації щодо вивчення професійних інтересів старшокласників.

4. Дослідити можливості застосування ігрового методу у процесі профорієнтаційної роботи на уроках технологій.

Теоретичне значення роботи: досліджено психолого-педагогічні та організаційно-методичні основи профорієнтаційної роботи в школі; з'ясовано форми та методи здійснення профорієнтаційної роботи на уроках технологій.

Практична значущість роботи полягає у розробці анкети «Моя майбутня професія», спрямованої на виявлення очікувань учнів від майбутньої професії та анкети «Я вибираю професію», призначеної для встановлення мотиваційних чинників при виборі школярами професії.

Структура роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

1.1. Суть і значення профорієнтації в контексті неперервної освіти

В умовах модернізації суспільства й освіти, формування суспільно орієнтованих ринкових відносин, в умовах модернізації системи навчання і виховання підростаючого покоління, одним з ключових завдань стає створення комплексу умов для формування та здійснення ідеї безперервності у функціонуванні сучасної освіти. Це зумовлюється тим, що сьогодні застаріває ідея про освіту «на все життя», оскільки реалії, що змінюються в економіці та соціумі в цілому викликають необхідність здобувати освіту «впродовж життя». Ідея та практика безперервності тут розуміється як процес постійного творчого оновлення та розвитку освіти, в ході якого має здійснюватися вдосконалення кожної людини [10].

Зростання інтересу до безперервної освіти в останній час пов'язано із диференціацією шкільної освіти та її переходом на багаторівневу структуру вищої освіти. Це відкриває нові можливості для здійснення взаємодії середніх освітніх установ із ЗВО, орієнтованої на партнерство у розробці основних принципів спільної роботи, що дозволяє забезпечити наступність та безперервність шкільної та університетської освіти. У цих умовах істотно зростає роль загальної середньої освіти як бази для будь-якого напрямку професійної освіти, основи розвитку пізнавальних здібностей, пізнавальної самостійності, загальнонавчальних умінь та навичок, без яких усі наступні етапи безперервної освіти можуть бути неефективними [15].

Отже, змістовною сутністю неперервної освіти як довічного процесу, що забезпечує постійний розвиток індивіда як суб'єкта діяльності є зростання його інтелектуального і культурного рівня. Система безперервної освіти націлена на виховання особистості, що володіє високим моральним та духовним потенціалом, професійними знаннями та навичками, прагненням розширити їх, почуттям відповідальності за свою діяльність та поведінку.

Через безперервну освіту людина може реалізувати себе повною мірою. У цьому контексті професійна орієнтація (профорієнтація) постає як елемент та фактор безперервної освіти. Вона органічно вписується у зміст загальноосвітньої та професійної підготовки, у всі форми виховання – фізичного, морального, трудового, естетичного, економічного тощо.

Однією із складних проблем в утвердженні особистістю своєї індивідуальності є її самовизначення, тобто вибір професії та шляхи її освоєння. Ефективність цього процесу забезпечується професійною орієнтацією, спеціально створеною на певному етапі розвитку суспільства.

Профорієнтація зазвичай розглядається як процес орієнтування молоді (головно старшокласників) на певні види професій [6]. У методичних посібниках профорієнтацію найчастіше трактують як допомогу в обранні професії [7]. Часто терміном «профорієнтація» окреслюють сукупність спеціальних заходів, які дають змогу молодій людині усвідомлено визначитися у виборі професії [9].

Професія (від латинського *profession* – заняття, фах) – вид трудової діяльності людини, що потребує спеціальної підготовки та виступає основним джерелом доходів [8]. У науковій літературі поняття «орієнтація» (фр. *orientation* – спрямовувати) визначається як вміння розібратися в оточенні, або як напрямок наукової, суспільної та іншої діяльності [10]. Звідси стає очевидним, які б визначення не давалися поняттю «профорієнтація», всі вони так чи інакше виражають головне твердження – діяльність, спрямовану на створення інтелектуальних, соціально-психологічних, педагогічних, духовно-моральних умов для орієнтування людини на свідомий вибір професії.

Коли молодий чоловік прагне зорієнтуватися у розмаїтті професій і розпочинає цілеспрямовано з'ясовувати те, як певна професія узгоджується з його життєвим устремлінням, то в такому разі доцільно вести мову про його орієнтацію на професію. Коли ж індивід стає об'єктом педагогічного або іншого стороннього впливу з метою обрання відповідної для нього та

соціуму професії, то доцільніше вести мову про орієнтування його на професію [15].

У випадку, коли професійну орієнтацію розглядати в контексті педагогічної діяльності (найбільше відповідає вітчизняній традиції), то остання (педагогічна діяльність) виступає в ролі концептуальних та методичних засад профорієнтації молоді [7]. Коли процес профорієнтації розглядати в контексті психологічної науки, то тут на перший план виходять психологічні концепції, що трактують психологічні особливості вибору тієї чи іншої професії [12]. У межах соціологічної науки професійна орієнтація сприймається як складова процесу соціального орієнтування підростаючого покоління у певних соціально-економічних трансформаціях, а обрання професії – трактується як дія, зумовлена загальною життєвою орієнтацією, бажанням індивіда знайти своє місце у сучасному суспільстві [10]. Сутність «психофізіологічного підходу» до профорієнтації полягає в розробці та застосуванні різноманітних апаратних методик для оцінки властивостей нервової системи та сенсомоторних якостей, опитувальників для оцінки індивідуально-типологічних здібностей особистості [17].

Зважаючи на зазначене вище, можна стверджувати, що профорієнтація як галузь знань акумулює у собі досягнення безлічі наук про людину та суспільство: психологію, соціологію, медицину, економіку, філософію і т.д., що дозволяє зіставити різні визначення для виявлення найбільш суттєвих характеристик даного поняття.

Грунтуючись на аналізі різних трактувань категорії «профорієнтація», вважаємо за можливе визначити його в наступному трактуванні: *профорієнтація – цілеспрямована соціально-психологічна та педагогічна діяльність, спрямована на підготовку особистості до свідомого та обдуманого обрання професії відповідно до власних бажань, устремлінь, здібностей та суспільних потреб у певних професіях.*

1.2. Профорієнтаційна робота у практиці сучасних розвинених держав

Нині професійна орієнтація населення досить чітко відображає виражену тенденцію не лише у системі освіти, але й у будь-якому цивілізованому суспільстві загалом. Особливо це проявляється у більшості високо розвинених країн (США, Англії, Франції, Японії, Німеччини та ін.), де диференціація і професіоналізація є атрибутами системи освіти.

Поняття «професійна орієнтація» в буквальному значенні слова на Заході не має поширення, оскільки тут використовується термін «розвиток кар'єри» (Career Development), який у своєму змісті виражає велику сферу діяльності, що включає добре підготовлених та організованих фахівців, які мають у своєму розпорядженні потужні інформаційні та методичні ресурси [9].

Незважаючи на те, що кожна країна в Європі має свої шляхи організації профтехосвіти, після обов'язкової школи можна виділити три принципові моделі організації профорієнтаційної роботи, які мають свою національну особливість [9]:

1) система учнівства, заснована на роботі, яку проводить наймач (характерна для Німеччини);

2) система, заснована на освіті в коледжі, що дає як загальну, так і профосвіту, що поєднує освіту та навчання у навчальному закладі обов'язкового характеру (найбільш поширена у Франції та Італії);

3) система дубльованої освіти (Швеція).

Заслуговує на окремий розгляд профорієнтаційна робота в **США**. Тут вона функціонує за принципом індивідуалізації. Професійно орієнтована робота у цій країні починається у 8 класі, коли учням надається можливість вибору предметів. Методи та форми організації профільного навчання залежать від типів середніх шкіл: «академічні», «професійні» та «багатопрфільні». Кожна з них проводить профорієнтаційну роботу, виходячи з власної системи навчання. Так, наприклад, у багатопрфільній школі, починаючи з 9 класу, існують різні відділення (профілі), найбільш поширені з яких такі: «академічний», «загальний», «комерційний»,

«індустріальний», «сільськогосподарський». Академічний профіль дає достатню освіту для вступу до ЗВО, а професійні профілі готують учнів до прямої трудової діяльності, тому тут більша частина часу приділяється роботі у навчальних майстернях чи автопарках. Слід зазначити, що у Америці поширена процедура тестувань, під час якої визначається інтелектуальний потенціал учня та оцінюються його навички у різних галузях. У штаті кожного американського коледжу чи університету є спеціальний співробітник із профорієнтації – консультант, який тестує учнів. Результати тесту надалі додаються до списку рекомендованих напрямів діяльності з переліком навчальних предметів та посиланням на офіційний довідник усіх професій [9].

Система довузівської профорієнтаційної освіти у **Швеції** забезпечується гімназіями, муніципальними школами для дорослих, вищими народними школами, навчальними курсами, які регулярно організовуються в масштабах країни добровільними навчальними організаціями. Муніципальні округи у Швеції зобов'язані надавати всім випускникам обов'язкових дев'ятирічних шкіл можливість продовжити своє навчання у гімназіях, яке є добровільним та безкоштовним. У гімназіях молодь навчають різних професій, готуючи її до самостійної праці та життя у суспільстві, а також забезпечують учнів за їх бажанням усіма необхідними програмами та курсами для подальшого навчання у ЗВО [9].

Навчання в гімназіях організовано за трирічними навчальними програмами. Починаючи з 2000 року, загалом діє 17 національних програм, але тільки 15 з них мають професійну спрямованість, тобто дають учням глибокі знання та широкі можливості вибору змісту освіти та впливу на навчальний процес, забезпечують широку базову освіту за такими напрямками, як художньо-естетичний, комерційно-адміністративний, будівельний, продовольчий тощо. Поряд з основними програмами, враховуючи місцеві потреби та умови, муніципалітети мають можливість додатково ввести до національних напрямів свої напрями профорієнтаційної спеціалізації. У всіх школах ведеться велика профорієнтаційна робота, що

здійснюється консультантом з питань профорієнтацій (фахівець з вищою освітою, підготовка якого здійснюється в Педагогічному університеті в Мальмі). Консультант зустрічається з учнями 2 рази на місяць та обговорює питання, щодо їхньої майбутньої діяльності, доводить до них відомості про останні зміни, що відбулися на ринку праці, надає їм інформацію про вакансії [9].

У **Японії** профорієнтаційна робота проводиться як у приватних, так і у державних школах. Приватні школи пропонують ширший спектр різних курсів: від електроніки до чайної церемонії. Близько 3400 професійно-технічних шкіл мають вищий стандарт у профорієнтаційній роботі, тому й заняття в них спрямовані на навчання будь-якої професії [9].

Вивчення японського досвіду дає змогу з'ясувати своєрідний, а головне, строго реалізований підхід щодо підготовки спеціалістів, де сам процес навчання орієнтований на розвиток в учнів такої якості, як цілісність мислення. На роботодавців покладається відповідальність за професійне зростання працівників, їх якісний розвиток, тому система профорієнтації спрямована виключно на суспільне замовлення у відповідних кадрах.

Питаннями профорієнтації в **Норвегії** починають посилено займатися з восьмого класу, коли, крім оцінок, з'являються нові предмети, такі як: бухгалтерський облік, економіка, а також дисципліни, що передбачають початкову професійну орієнтацію. Більш поглиблена профорієнтація починається у старшій школі, до якої норвежці ходять із 16 до 19 років. Усі старші школи в Норвегії мають своє ім'я і завжди розташовуються окремо від шкіл початкової та середньої ланки [9].

У кожній старшій школі є два обов'язкові відділення: академічне та професійне. Академічне відділення старшої школи орієнтує своїх випускників на вступ до вищих навчальних закладів. Тут з кожним роком учням надають все більше можливостей займатися лише тими предметами, з якими надалі пов'язане навчання у ЗВО. На другому році навчання під «обов'язківку» відводиться 18 годин на тиждень і 12 – для розуміння наук на вибір учня. Протягом третього року учні можуть займатися предметами на

вибір вже по 16 годин на тиждень, залишаючи на обов'язкові дисципліни лише 14 годин. Для визначення рівня знань учнів старшої школи екзаменаційний секретаріат Норвегії щороку проводить вибіркові іспити. По завершенню старшої школи 80% дітей вступають до університетів, а близько 20% – стають студентами коледжів без вступних іспитів, які в Норвегії відсутні [9].

У **Великій Британії** профорієнтаційна робота повномасштабно здійснюється з 16 років, коли учням пропонується вибір: продовжувати освіту для того, щоб згодом вступити до університету, або отримати професійну підготовку та почати працювати. Хто обирає перший варіант, вступають на спеціальні дворічні курси, а потім, успішно склавши іспити першого рівня, вступають до коледжу для старшокласників, де вивчають певний набір дисциплін, виходячи із власного вибору та вимог того університету, до якого мають намір вступати [9].

В **Італії** у старшій школі учні так само самостійно обирають собі напрямки занять. Хто готується до вступу до університету, серйозно вивчає гуманітарні чи технічні предмети, інші спеціалізуються з мови, педагогіки, бухгалтерського обліку, адвокатури, тобто у тому, що може надалі стати їхньою професією.

Особливий інтерес має профорієнтаційна робота в **Німеччині**. Тут система освіти має складну структуру, в якій переплітаються дві моделі навчання: гімназія та три типи середньої школи (основна, реальна, загальна). Цю складність освітньої системи відображено й у профорієнтаційному навчанні, оскільки кожна зі шкіл передбачає власну систему роботи.

В основній школі навчання ведеться за двома напрямками [9]:

1) введення спеціалізованих класів або курсів, у яких 4-річне навчання (VII–X класи) прирівнюється до повної середньої школи;

2) цілеспрямована підтримка учнів, які мають труднощі під час навчання, завдяки запровадженню професійно-орієнтованих класів (VIII–IX), де передбачається посилене загальноосвітнє підготування до професійної

діяльності, і навіть перегляд обсягу навчального матеріалу з урахуванням рівня підготовки учнів.

Характерними ознаками професійно-орієнтованих класів є організація виробничої практики, що здійснюється за такими напрямками: виробничо-технічний, організаційно-технічний, соціально-економічний. На старшому ступені школи (XI-XIII класи) пропонується широкий спектр курсів, напрямів, профілів, різних обсягів підготовки. Вступникам після закінчення X класу дається право вибору одного з 17 напрямів, серед яких математика, інформатика, природничі науки та ін. Ці школи відрізняються вищою якістю навчання і широким сектором дисциплін, що викладаються. Вони також передбачають можливість вибору ухилу: математико-природничо-наукового (поглиблене вивчення математики, фізики та технічного креслення); виробничо-економічного (поглиблена підготовка з економічних та правових дисциплін); соціально-економічного (музично-художні та соціальні галузі, а також ведення домашнього господарства). Ця диференціація предметів дає учням можливість спеціалізуватися у певній сфері [9].

Учні реальних шкіл, які добре встигають, можуть переходити в гімназії. У німецькій дуальній системі гімназія залишається самостійним та унікальним навчальним закладом, який зберіг традиційні риси німецької школи. Саме у гімназії здійснюється основна повноцінна профорієнтаційна робота, яка дає доступ до вищої освіти.

Досвід профорієнтації за кордоном заслуговує на пильну увагу. У нашій роботі він враховується як ідея та можлива доцільність у логіці розвитку модернізації вітчизняної системи освіти.

1.3. Періоди життя людини та її професійне самовизначення

Професійне самовизначення за умовами та характером здійснення, поряд з безліччю інших рис, несе в собі, перш за все, вікові характеристики. І, звичайно ж, найбільший інтерес до цього процесу викликає підлітковий період, коли власне і розпочинається формування зацікавленості й закладається орієнтація на певну професію.

У процесі розвитку особистість проходить кілька періодів. Кожен з них характеризується певною тривалістю та своїми психофізіологічними особливостями, які необхідно знати та враховувати батькам та педагогам при організації процесу навчання і виховання.

У психології існує безліч різних точок зору на проблеми «вікової періодизації». Вікова періодизація повинна ґрунтуватися на сутності процесу розвитку. Характерним для кожного вікового періоду розвитку є той чи інший тип діяльності, що визначає розвиток та формування всіх рис особистості індивіда та його пізнавальних можливостей, специфічних саме для цього періоду. Разом з тим, на сьогодні очевидно, що життя людини, з самого народження, представляє єдиний і суперечливий процес становлення та розвитку його психофізіологічних, психічних та власне соціальних властивостей та якостей [10].

Особливість цього процесу спочатку полягає, перше у тому, що оточуючий світ постійно і варіативно змінюється, і це відбувається на всьому життєвому шляху індивіда. При цьому, в контексті генези індивідуального становлення, життя людини проходить цілий ряд періодів зростання і розвитку, і кожен із них має свій особливий прояв.

Для розширення загального розуміння заслуговує на увагу підхід, згідно якого періодизація пов'язується з можливостями логічного мислення людини. В його основі лежить розуміння про періоди зростання та розвитку людини відповідно до закономірностей розвитку мислення від допонятійного до понятійного [12]:

1. Раннє дитяче мислення (2–3 рр.).

2. Вік 4–6 років – характеризується здатністю до об’єктивного порівняння предметів.

3. Вік 7–10 років – шкільний вік, що характеризується здатністю до узагальнення предметів за певними ознаками.

4. Вік 11–14 років – підлітковий період. У цей час відбувається розвиток мислення як явища певної цілісності. Але цей процес більше ґрунтується на базі життєвого досвіду, ніж на науковому знанні і тому мислення ще не є досконалим. Далі йдуть юнацький, а згодом дорослий вік.

Таким чином, підхід до вікової періодизації дозволяє виділити особливості, що характеризують кожний віковий період: умови життєдіяльності, відносини з оточуючими, особливості структури особистості та пізнавальної сфери, а також анатомо-фізіологічні особливості.

Ґрунтуючись на перелічених особливостях, у роботі слідуємо розумінню, що старший шкільний вік – це ранній юнацький вік, що включає період з 14–15 до 17 років. Однак потрібно підкреслити, що старший шкільний вік розглядається не лише як вік завершення новоутворень, що виникають у підлітків, а насамперед як період, що є основою для подальшого розвитку особистості.

Основними рисами старшого шкільного віку є [10]:

- інтелектуальна та морально-світоглядна зрілість, що полягає в готовності старшокласника ставити та вирішувати життєві завдання;

- яскраво виражена статева диференціація, тобто розвиток форм гендерної поведінки у юнаків та дівчат;

- завершується формування складної системи соціальних установок, причому воно стосується всіх компонентів: пізнавального, емоційного та поведінкового;

- яскраво виражені акцентуації характеру;

- виникнення та розвиток інтимних й емоційних стосунків між особами протилежної статі.

Серед виділених рис, найважливішим та значущим новоутворенням є спрямованість на майбутнє – на вибір способу життя, професії, що

диктується найжиттєвішою ситуацією, ініціюється батьками та спрямовується навчальним закладом.

У старшому шкільному віці перед учнями постають дві групи пов'язаних та взаємозумовлених проблем: проблема професійного та проблема особистісного самовизначення. Основними характеристиками особистісного самовизначення як психологічного явища є потреба у формуванні смислової системи, в якій поєднані уявлення про себе та про світ; орієнтація на майбутнє та його зв'язок із вибором професії. Тому необхідними умовами розвитку самовизначення у старшокласників має бути розвиток здатності до самопізнання, самозміни, самореалізації та рефлексії, уміння працювати самостійно, визначати свої можливості, задовольняти потреби тощо [10].

Самовизначення особистості означає також самостійне визначення людиною своїх соціальних ролей та соціальних відносин. Через це воно завжди пов'язане з визначенням майбутньої професії, тобто з професійним самовизначенням. Останнє виступає його складовою і передбачає вибір сфери професійної діяльності, саморозвиток особистості цієї діяльності, формування дієвого ставлення особистості до професійних умов її становлення та розвитку. Формування цього процесу у сучасних умовах потребує самостійного аналізу.

1.4. Врахування психофізіологічних особливостей школярів у процесі профорієнтаційної роботи

Школа покликана всіляко сприяти формуванню інтересів і схильностей школярів, надати їм реальну допомогу в професійному самовизначенні. Якщо професія обрана випадково, без врахування реальних можливостей і здібностей, страждає не тільки справа, але і сама людина. Помилки з вибором професії – основна причина плинності кадрів. Професій безліч, однаково

успішно опанувати кожну з них конкретна людина не може. Тому так важливо озброїти школу, вчителя ефективною методикою виявлення і розвитку здібностей учнів, формування в них професійних схильностей на об'єктивній основі. Схильності, здібності виявляються, розвиваються і формуються тільки в діяльності, що дає конкретний результат: виріб, художній твір тощо. І тільки за ступенем досконалості цієї продукції можна судити про здібності і можливості індивіда [11].

Здатність до швидкого навчання – тільки один з компонентів, потрібних для успішної професійної діяльності. Тому, щоб виявити, розвинути і врахувати схильності і здатності школярів, треба їм дати можливість спробувати свої сили в різних видах діяльності, у виконанні конкретних практичних робіт, починаючи з початкової школи. Але діяльність не завжди свідома. Вона може бути пасивною, коли учень працює без можливості виявити ініціативу (за вказівкою вчителя), і активною, коли він виявляє самостійність у роботі. Тільки другий шлях дає можливість виявити і розвинути професійні якості особистості. На ньому і будується система профорієнтаційної діяльності зі школярами щодо виявлення і розвитку їхніх схильностей і здібностей, як об'єктивної основи наступного свідомого вибору професії.

Починаючи з 5 класу, в учнів, які виконують різноманітні види робіт, з'являються улюблені й неулюблені заняття. Одним учням більше подобається працювати з деревиною чи металом, іншим – з тканинами або харчовими продуктами, а ще іншим – з природними матеріалами. Це свідчить, що у школярів починають зароджуватися свої професійні нахили й інтереси. Тому перед шкільними вчителями постає завдання так організувати трудову діяльність, яка б сприяла більш систематичному ознайомленню учнів з різними професіями, їх змістом; спрямуванню інтересів і нахилів; формуванню бажань і мотивів обрання професії [2].

Велику роль в реалізації цього завдання відіграє врахування здібностей школяра та його психологічної готовності займатися будь-якою діяльністю. Наприклад, якщо батьки прищепили синові уявлення про професію двірника, як про непрестижну, то він виявиться психологічно не готовий до того, щоб

прибирати шкільне подвір'я й учителям доведеться силоміць вимагати від учня виконання цієї роботи. Це, зазвичай, призводить до конфліктів, непорозумінь, неприйняття свого вчителя і, як результат, – в профорієнтаційній роботі з'явиться значна прогалина. В цей же час учень може мати художні здібності й з задоволенням виконувати різні фарбувальні роботи. Досвід профорієнтації показує, що діти швидше й краще виконують ті роботи, до яких вони більше психологічно налаштовані. Ця налаштованість дозволяє їм краще розкрити свої здібності, досягнути більших успіхів у праці й навчанні. Педагог, який враховує цю особливість у своїй роботі, здійснює профорієнтацію на кращому рівні [3].

Здібностями називають індивідуально-психологічні особливості людини, що забезпечують успішне виконання певного виду діяльності. Вони проявляються у тому, наскільки людина легко і швидко при інших рівних обставинах освоює певний вид праці [3].

Наявність певних здібностей зумовлює ефективність засвоєння знань, формування умінь. Разом з тим, слід підкреслити, що здібності проявляються лише у діяльності. Вияв зацікавлення до певної трудової (навчальної) діяльності завжди пов'язаний з «активацією» здібностей до неї і виступає показником їх удосконалення. Інтерес спонукає до практичних дій, в ході яких розвиваються здібності, що дозволяють досягти більш високих результатів.

Можна виділити ряд найбільш загальних якостей, що забезпечують успішність не конкретного, а різних видів трудової діяльності, та спеціальних, які уможливають ефективність лише одного виду діяльності. В першому випадку говорять про загальні здібності, в іншому – про спеціальні [3].

У своїй магістерській роботі особливу увагу ми приділяємо виявленню спеціальних здібностей школярів. *Спеціальні здібності* – це властивості, що забезпечують успіх у певному виді діяльності. Розрізняють здібності: музичні, математичні, педагогічні, конструктивно-технічні, організаторські та ін.

У табл. 1.1 наведено зв'язок спеціальних здібностей з навчальними предметами та іншою навчально-пізнавальною діяльністю школярів [3].

Спеціальні здібності та навчальні предмети

таблиця 1.1

Назви спеціальних здібностей	Назви навчальних предметів та видів діяльності
Пізнавальні (інтелектуальні)	Мова, література, математика, фізика, біологія, хімія, історія, географія
Технічні	Праця в навчальних майстерних, основи машинознавства, електротехніка та ін.
Художні	Малювання, музика, хореографія
Соматичні	Фізична культура, військова підготовка
Організаторські	Організаторська діяльність

Зрозуміло, що загальні і спеціальні здібності тісно пов'язані між собою, адже для розвитку спеціальних здібностей необхідний, наприклад, високий рівень пізнавальних процесів, працездатність тощо. Вчитель трудового навчання (технологій), класний керівник, керівник гуртка повинні постійно пояснювати учням, що кожна діяльність пред'являє певні вимоги до загальних і спеціальних здібностей. От чому для ефективного здійснення будь-якої діяльності необхідно розвивати як усі види здібностей.

Не викликає сумніву, що при обранні професії слід враховувати всі види здібностей. Для прикладу, індивід здатен ефективно справлятися з розв'язанням абстрактних завдань і бути безпорадним у практичних діяльності; бути добрим фахівцем і поганим організатором. Все це свідчить, що одні якості у людини виражені достатньо яскраво, інші – слабо.

Зіставлення показників за різними напрямками і видами допоможе зробити обґрунтований висновок про вираження загальних і спеціальних здібностей у школяра. Істотним компонентом здібностей є емоційні властивості. Відповідно до сили мотивації, в одних випадках емоції організують діяльність, в інших – дезорганізують. За відсутності емоцій людина може втратити такі вольові якості, як цілеспрямованість, наполегливість, рішучість [3].

Врахування психофізіологічних особливостей підлітків є найскладнішим завданням профорієнтаційної діяльності педагога, оскільки учителю доводиться довготривало вивчати нахили, здібності, бажання і наміри школярів у процесі спостережень, анкетувань, обстежень, аналізу успішності, бесід та ін. Допомагає у цій роботі обмін інформацією між різними педагогами, психологом школи, батьками [3].

Таким чином, трудова діяльність школярів та профорієнтація у багатьох загальноосвітніх школах проводиться з тим, щоб на момент закінчення 9 класу більшість школярів змогли вирішити, де їм краще продовжувати навчання: в 10-11 класах чи у професійному училищі або коледжі.

РОЗДІЛ 2. ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА В ШКОЛІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ ДО СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

2.1. Завдання і зміст профорієнтаційної роботи в школі

Основна мета шкільної профорієнтації полягає у підготовці учнівської молоді до самостійного, активного й обґрунтованого вибору професії. Процес профорієнтації займає тривалий період часу, вимагає застосування різноманітних індивідуальних і групових форм діяльності, є складовою частиною загального процесу виховання й навчання.

Готовність до продовження освіти – це рівень соціальної зрілості школяра, що характеризується ступенем усвідомлення ним соціальної значущості освіти, глибини знань, інтелектуальних умінь і навичок, творчого мислення, стійкості орієнтації на подальшу освіту. У ході формування особистості як суб'єкта професійної діяльності та ставлення до себе як до учасника трудових відносин відбувається одночасно і розвиток його як особистості, тому професійне самовизначення доцільно трактувати як складову розвитку особистості [2].

Формально кожній людині надано право обирати собі професію та місце трудової діяльності, але ситуація на ринку праці складається таким чином, що навчання за обраною спеціальністю для багатьох стає недоступним через високі вимоги до абітурієнтів, вартість навчання, яка часто непорівнянна з доходами більшості населення тощо. В таких умовах особливо важливо правильно вибрати професію, подолавши дефіцит знань, оцінити власні здібності, інтереси, схильності, співвіднести їх із вимогами конкретної професії.

Відтак професійна орієнтація випускників шкіл має стати пріоритетним напрямом у діяльності загальноосвітньої школи в умовах ринкової економіки. Тут знання, набуті в процесі навчання, з теоретичної площини необхідно перевести в дієво практичну, забезпечити тим самим можливість

духовно-моральної та психолого-педагогічної соціальної адаптації випускника до професійного вибору.

У нормативних документах Міністерства освіти і науки України щодо заходів профорієнтаційної діяльності вказується, що її основною ланкою є загальна середня школа, а головною умовою ефективності – зв'язок школи з громадськістю, з колективами підприємств, вищих і передвищих закладів освіти, професійно-технічних училищ. Власне школа сприяє високому ступеню загальноосвітньої та загальнотехнічної освіти підростаючого покоління, виховує внутрішню свідомість працювати, розвиває початкові трудові уміння, тобто вибудовує базис для формування готовності до усвідомленого обрання професії [16].

Профорієнтаційна робота передбачає три стадії (періоди): професійну інформацію, професійну консультацію та працевлаштування. *Професійна інформація* орієнтована на ознайомлення школярів з раціональним розподілом праці, особливостями різних професій, умовами праці, професійними вимогами до працівників та ін. [13].

Профконсультація – це поради і рекомендації фахівців (психологів, лікарів, педагогів) з метою надання допомоги учням у виборі професії. Її призначення полягає у наданні школярам раціональних рекомендацій щодо обрання майбутньої професії з урахуванням їхніх інтересів, бажань, задатків, індивідуальних властивостей та потреб суспільства [13; 17].

Розрізняють декілька типів професійної консультації. *Діагностична*, що спрямована на вивчення в учнів професійних інтересів, схильностей, задатків і сукупності інформації про основні види професій. Її ціль – якнайточніше окреслити, в яких галузях суспільного виробництва школяр здатен найуспішніше трудитися, тобто бути максимально корисним суспільству й одержувати якнайбільший ступінь задоволення від своєї діяльності.

Необхідно зазначити, що поглиблення знань про себе дасть змогу кожному школяреві найбільш продуктивно застосовувати власні індивідуальні властивості у підготовці з професії і майбутній роботі. Адекватне оцінювання власних інтересів, схильностей, задатків дає

школяреві змогу більш об'єктивно співвіднести їх з вимогами певної професії. У практиці діагностичної професійної консультації впроваджуються різноманітні методи дослідження особистості – анкетування, опитування, тестування; застосовується спеціальна апаратура. Одержані відомості вивчаються й систематизуються спеціалістом спільно зі школярем під час індивідуальних бесід [17].

Медицина професійна консультація спрямована на встановлення відповідності стану здоров'я індивіда вимогам тієї професії, яку він бажає обрати. Проводить цю консультацію медичний працівник. Коли обрана спеціальність протипоказана у зв'язку зі здоров'ям, то спеціаліст рекомендує вибрати іншу, тотожну з інтересами і схильностями школяра, яка не буде негативно впливати на стан його організму. Потрібно усвідомлювати, що коли спеціальність вибрана неправильно з погляду стану здоров'я, то вона зазвичай приносить лише шкоду організму, зумовлює загострення відповідної хвороби. Для прикладу, у випадку низької гостроті зору не рекомендується вибирати професії швеї, карбувальника, гравіювальника тощо. У випадку захворювання опорно-рухового апарату не рекомендується обирати спеціальності, що потребують довгочасного стояння в одній позі, – фрезерувальника, фармацевта, візажиста, складальника та ін. [17].

Коректуюча профконсультація необхідна у випадку, коли професійні устремління школяра не узгоджуються з його можливостями і задатками. Часті випадки, коли при аналізі бажань школяра, його мотивів, задатків і професійних намірів з'ясовується їхня невідповідність. У такому разі школяр за допомогою спеціаліста має повторно переглянути власні особисті якості, прагнення обрання професії і намітити шляхи професійної підготовки [17].

Кожна профорієнтаційна робота має закінчуватися працевлаштуванням. Відтак, загальноосвітні навчальні заклади мають тісно контактувати з державними службами зайнятості громадян, комітетами з працевлаштування при органах місцевого самоврядування чи з керівниками підприємств, які знаходяться близько до школи.

2.2. Організаційно-методичні засади здійснення профорієнтації

Як показує практичний досвід вчителів трудового навчання (технологій) і креслення, профорієнтаційна робота в загальноосвітніх школах в повному об'ємі, звичайно, не проводиться. У більшості шкіл профорієнтація переважно зводиться до ознайомлюючої співбесіди (профінформації) з учнями випускних класів. Цілком зрозуміло, що коли за час навчання у підлітка сформувалися схильності або стійкі інтереси, якщо він зумів практично або теоретично ознайомитися з передбачуваною професією і намітив для себе у загальних рисах шляхи професійного становлення, то завдання співбесіди істотно спрощується. Чим менше учень підготовлений до самостійного вибору професії, тим важчою стає задача вчителя, оскільки шкільна співбесіда зовсім не може вирішувати задачу профвідбору та профконсультації в цілому [17].

Розроблена концепція державної системи профорієнтації населення України ґрунтується на змінах, які відбуваються у суспільно-економічному житті. Важливу роль починає відігравати поява ринку робочої сили, підвищуються вимоги до загального інтелектуального розвитку особистості з одночасним звуженням спеціалізації, дедалі більшої уваги набуває ґрунтовна підготовка в обраній сфері професійної діяльності. Все це ще більше загострює проблему профорієнтації, особливо учнівської молоді. Через це вкрай важливо формувати потребу людини в саморозвитку, самореалізації, творчій діяльності, тобто дбати про створення поряд з об'єктивними передумовами і суб'єктивних.

Без виховання, підготовка особистості до нових економічних умов розвитку суспільства буде гальмуватися. І чим швидше педагогічна наука і практика розв'язуватимуть проблему підготовки учнівської молоді до самостійності, самореалізації в умовах ринкових відносин, тим швидше відбудуться економічні реформи в Україні [3].

Профорієнтаційна підготовка учнів школи – дуже важливий етап виховної роботи в навчальному комплексі «школа – професійно-технічний заклад – фаховий передвищій заклад – вищий заклад освіти». На такий

ланцюжок слід звернути увагу, оскільки він є складовою професійного виховання, яке впливає на подальше становлення учня як особисті, як людини [6].

Щоб самореалізуватися у світі праці, випускник школи повинен не тільки добре знати професії, які чекають на нього у цьому світі, а й мати правильне уявлення про себе, про свої інтереси та можливості, позитивні й негативні аспекти, прагнення та бажання. Крім того, він повинен ще у школі приміряти себе до кількох професій, дослідити, яка галузь професійних інтересів йому ближча за все. Тільки після цього учень може прийняти рішення щодо обрання професії, причому він має бути готовим до того, що це не останнє рішення, що впродовж життя йому може знадобитися кілька разів її змінювати.

Допомогти учням обрати життєвий шлях, адаптуватися до професії, сформувати достойне поповнення трудової інтелігенції та в цілому вплинути на ефективний розподіл трудового потенціалу покликана система профорієнтації у комплексі – «школа – вищий заклад освіти». Говорячи про можливість продовження навчання учнів за спеціальністю після закінчення загальноосвітньої школи слід підкреслити, що за останній період продовження навчання для багатьох учнів стає безперспективним. В першу чергу, із-за важкого фінансового становища сімей. Особливо це стосується сільської місцевості. Адже багато навчальних закладів, навіть ПТУ, ввели плату за навчання на деякі спеціальності. Тому перед багатьма старшокласниками після завершення школи стоїть дилема продовження навчання по спеціальності, яка подобається [6].

Процес підготовки з робітничих професій у професійно-технічних училищах за останні кілька років не змінився, хоч і потреба у деяких професіях значно скоротилася, зокрема менш популярними в учнів стали спеціальності, пов'язані із обробкою металу. В першу чергу, це зумовлено неможливістю знайти роботу за даною спеціальністю. Великі підприємства, для яких, в основному, готувалися спеціалісти, зараз простоюють. Навіть висококваліфікованим робітникам важко знайти роботу, вже не кажучи про

випускників ПТУ. Таку ситуацію на ринку праці слід враховувати вчителям при проведенні профільного та професійного навчання в умовах загальноосвітньої школи.

Трудове навчання в школі повинно швидко реагувати на зміну попиту, на деякі спеціальності. Профільну і професійну підготовку у школі треба укріпити як з фінансового так і методичного боку. Велике значення має і підготовка кадрів для загальноосвітніх шкіл. Заклади вищої освіти мають готувати таких спеціалістів, які можуть швидко перебудувати, враховуючи потреби на ринку праці, підготовку учнів до майбутньої спеціальності.

Потреба в людях, які вміють просто стругати і пиляти, вже пройшла. Потрібні висококваліфіковані спеціалісти. Необхідно зазначити, що школи та МНВК в своїй більшості пристосувалися до вимог, що склалися на ринку праці. Вчителі обрали перспективні профілі підготовки учнів до майбутніх професій і врахували можливість подальшої освіти своїх вихованців. Майже всі МНВК і деякі сільські школи готують спеціалістів зі спеціальності «Тракторна справа і автосправа». Такі спеціалісти були і будуть потрібні народному господарству. Учні, які прослухали профільний курс, можуть продовжити навчання у професійно-технічних училищах за спеціальністю «Автослюсар». Ті, хто відчувають потребу у здобутті вищої освіти можуть пробувати свої сили у вищих навчальних закладах.

Великі перспективи мають учні, які навчаються роботі на комп'ютері в МНВК та школах. Такі учні продовжують навчання за цими професіями у ПТУ, коледжах, вищих навчальних закладах. В час становлення ринкової економіки необхідно виховувати працівника електротехнічної галузі нового типу, здатного не тільки ясно і плідно працювати, проявляти ініціативу та винахідливість, а й вільно орієнтуватися в сучасних умовах ринку праці. Становлення особистості такого працівника слід починати ще в школі. З цією метою у навчальну програму з трудового навчання введена тема «Основи підприємницької діяльності» при вивченні якої учні ознайомлюються зі структурою та суттю ринку, менеджментом та маркетингом.

2.3. Форми і методи формування професійного самовизначення старшокласників

Якість професійного орієнтування школярів значною мірою зумовлюється умінням застосовувати накопичені форми та методи реалізації тих чи інших ідей та знань. У розумінні «методу» (від грец. *methodos* – шлях дослідження, теорія, вчення) дотримуємося положень, де він розглядається як спосіб досягнення поставленої мети, вирішення певного завдання; система прийомів і операцій теоретико-практичного пізнання дійсності [10].

Виділимо найбільш поширені методи формування професійної спрямованості старшокласників.

Бесіда – діалогічний метод, що передбачає використання спеціальних та коректно сформульованих питань з метою активізації школярів й актуалізації їхніх знань та оволодіння новими знаннями через самостійні роздуми, висновки та узагальнення [10].

Бесіда спонукає школяра постійно стежити за думкою ведучого, внаслідок чого учень поступово просувається до засвоєння нової інформації про цікаву для нього професію. Бесіди про цікаві професії проводяться часто вчителем предметником або класним керівником. Однак останнім часом все частіше надається перевага людям, пов'язаним з певною професією, з якими проводиться розмова або батькам, які займаються цим родом професійної діяльності.

Перевага бесіди як методу формування професійної спрямованості у тім, що вона спонукає учня до активізації його мисленнєвих процесів, уможлиблює удосконалення пізнавальних здібностей, збагачує теоретичні знання учнів про майбутню професію.

Лекція – монологічне викладення матеріалу, який відрізняється системним характером, суворо виділеними цілями, структурою, логікою викладу, науковою обґрунтованістю інформації. Лекція повинна забезпечити цілісне сприйняття матеріалу, що викладається, послідовність у доведенні основних її положень. Лекція займає особливе місце у формуванні світогляду школярів, розширює їх кругозір [10].

Дискусія як метод формування професійної спрямованості ґрунтується на взаємному обміні думками, ідеями з певної проблематики. Дискусії допомагають учням упорядкувати та закріпити вивчений матеріал, а вчителю – не лише визначати рівень підготовки учнів та індивідуальні особливості їх характеру, мислення, темпераменту та ін., а й виправляти недоліки поведінки та спілкування (запальність, неповага до співрозмовника тощо) [10].

Для досягнення ефективного результату під час проведення дискусії треба дотримуватись таких вимог [10]:

- дискусію як метод навчання слід застосовувати лише за наявності в учнів достатньої інформації з цього питання;
- в основі дискусії повинні бути закладені колізія, альтернативні підходи, протилежні точки зору;
- кожен учасник дискусії повинен, аргументовано доводити свою думку, наводити переконливі аргументи.

Дискусія як метод дозволяє розкрити внутрішні можливості кожного з учасників, дає змогу вчителю виявити рівень знань учнів про професії.

Ділова гра-інсценування полягає у створенні проблемних ситуацій, максимально наближених до реальних, з яких школярі повинні віднайти вихід. Цей метод сприяє осмисленню практичної значущості теоретичного матеріалу, формуванню пізнавальних інтересів школярів, реалізації їхнього творчого потенціалу, активної життєвої позиції. Особливо ефективними є інсценування, пов'язані з імітацією професійної діяльності дорослих (батьків) [10].

Проблемні методи – проблемний виклад, частково-пошуковий метод – розвивають творче мислення у школярів, активізують їхню пізнавальну активність. Сутність проблемних методів полягає у діалектичному піднесенні матеріалу, тобто засвоєння інформації школярами відбувається шляхом вирішення протиріччя між поняттями, підходами, елементами через аналіз, порівняння, узагальнення [10].

Дані методи мають однакову структуру, притаманну науковому дослідженню: створення проблемної ситуації, формулювання проблеми,

висування гіпотез, вибір гіпотези, перевірка гіпотези, аналіз результатів. Ці методи відрізняються лише ступенем участі школярів: за частково-пошукового методу деякі етапи здійснюються школярами самостійно; при проблемному викладі у всіх елементах структури «присутній» вчитель, іноді із залученням школярів.

На думку дослідників, проблемні методи дозволяють [10]:

- охопити всі вікові групи учнів, достатньо врахувати індивідуальні особливості їх віку;
- приділити увагу основним зв'язкам наук та освіти в цілому з життям та практикою, змістом та характером трудової діяльності людини;
- врахувати особистість учня як суб'єкта професійного вибору.

Профорієнтаційні ігри із класом – орієнтовані на взаємодію з учнями 7 – 11 класів. Перевагою профорієнтаційних ігор є їхня наочність, емоційна насиченість, а також можливість моделювати разом зі школярами складні аспекти професійного та життєвого самовизначення [10].

Профорієнтаційні ігри дозволяють розглянути ціннісно-сміслові аспекти професійного вибору; планувати далекі та ближні перспективи професійного розвитку; зримо уявити професії; розглянути різні зовнішні та внутрішні перешкоди на шляху до професійних та життєвих цілей, моделювати сам процес професійного вибору [19].

Особлива роль у профорієнтаційній грі приділяється профконсультанту, завдання якого такі: не нав'язувати свою думку, демонструвати підтримку та співпереживання щодо учасників (школярів), спрямовувати їх реальну взаємодію, створювати умови для самовираження тощо.

Серед школярів популярні ігрові мікроситуації, де моделюються різні елементи професійного спілкування, пов'язані зазвичай із конфліктністю відносин. Наприклад, ситуації зі спілкування продавця з покупцем, інспектора поліції з порушником та ін.

Карткові профконсультаційні методики. Їхньою перевагою є предметність пошукової дії та можливість оперативного складання з карток зразків об'єктів, що моделюються.

Карткові профконсультаційні методики поділяються на два типи [10]:

– інформаційно-пошукові: учень, згідно встановлених правил, моделює з карток зразки власних професійних проблем та добирає способи їх розв’язання;

– ігрові: учень моделює ключові етапи професіоналізації індивіда. Сенс гри – познайомити гравців із самим процесом роздумів про ті чи інші аспекти самовизначення; під час гри учні співвідносять якості, написані картки з певними професіями.

Усі розглянуті вище методи профорієнтаційної роботи мають активізуючий потенціал, оскільки базуються на методах, запозичених із психотерапії, клінічної та соціальної психології. Їх основною метою є створення позитивного емоційного фону, який є запорукою глибокої та продуктивної роботи та дозволяє розглядати особливості деяких складних професій.

Особливе значення для формування професійної спрямованості має відводиться *формам проведення занять*. Під формою частіше розуміється зовнішній вираз того чи іншого змісту процесів та явищ об’єктивного світу [19].

Розглянемо форми, що найбільш «прижилися» і використовуються у справі формування професійного самовизначення школярів.

Індивідуальна форма – спрямована на особисту взаємодію профконсультанта й учня. Вона дозволяє індивідуалізувати зміст та методи роботи, відстежувати та безпосередньо впливати на вчинки та дії учня, що підвищує рівень достовірності одержуваних результатів, дає найповніше знання про індивідуальний світ учнів [10].

Групова форма – частіше проводиться у вигляді тренінгів, ділових ігор та допомагає учасникам підвищити самооцінку, посилити мотивацію на вибір професії, зняти стан стресу, опанувати поведінкові навички, набути нових знань про майбутню діяльність тощо. Групи можуть містити навчальний клас або невеликі групи від 6 до 10 осіб [10].

Групова консультація має такі переваги:

- дозволяє заощадити час консультанта;
- є дієвим способом професійної освіти та інформування, підвищення ступеня обізнаності школярів у питаннях обрання майбутньої професії.

Водночас групова форма консультації передбачає і відповідність вимог до особи консультанта, який має мати навички роботи з учнівським колективом, організаційні здібності, вміти доступно доводити інформацію, тримати в увазі слухачів та ін.

Оскільки основною формою діяльності старшокласників є *урочна*, то саме ця форма і має бути «відправною точкою» формування професійного самовизначення. Важлива роль у цьому процесі відводиться вчителю-предметнику, який повинен включати в хід уроку профорієнтаційний матеріал, який може бути доповнений додатковою інформацією з даного предмета, а також завданнями, що мають проблемний характер.

До основних форм профорієнтаційної роботи вчителя-предметника, спрямованих на формування професійної спрямованості, відносять [10]:

- бесіди про професії, тотожні з матеріалом, що вивчається на уроці;
- вирішення різноманітних завдань практичного характеру;
- участь школярів у конкурсах, вікторинах, вечорах, конференціях;
- участь школярів у роботі клубу майбутніх спеціалістів;
- перегляд презентацій, фрагментів навчальних кінофільмів, навчальних телепередач, що демонструють застосування знань, які отримуються при вивченні теми чи курсу, безпосередньо в практичній діяльності людей;
- екскурсії на підприємства;
- зустрічі із фахівцями виробництва;
- проведення інтелектуальних ігор за участю учнів та вчителів;
- прес-конференції;
- організація та проведення днів наук.

Активне співробітництво загальноосвітньої школи із ЗВО щодо питань професійного самовизначення молоді розширило можливості шкіл у справі використання та застосування різноманітних форм. Це: виїзд учнів до ЗВО та

заняття на кафедрах; лекції та консультації викладачів для учнів та вчителів; участь у науково-практичних конференціях.

Як показує наш досвід, ці форми формування професійної спрямованості є найбільш дієвими, тому їх необхідно вдосконалювати та розвивати. Необхідно зазначити, що особливого значення у формуванні життєвої та професійної позиції набуває *робота з батьками*. Вона може здійснюватися у вигляді групових форм, до яких можна віднести: лекції з профорієнтації, що входять до плану роботи профконсультанта; бесіди з питань вивчення індивідуальних особливостей учня, про професії необхідні в даному регіоні, про вимоги, що висуваються передбачуваною професією до особи; конференції для батьків за участю їхніх дітей; батьківські збори [17].

При плануванні профінформаційних заходів варто передбачати необхідність ознайомлення учнів зі структурою господарства держави в цілому, з окремими його галузями, а також із професіями, що представляють ці галузі. Планування інформаційного матеріалу здійснюється з урахуванням відомості про потребу в кадрах на підприємствах даного району, міста, села і можливостях працевлаштування на них випускників школи. Відомості такого характеру надходять в центр зайнятості, а відтіля – у школу.

2.4. Оформлення кабінетів профорієнтації і тематичних кутків

Якість профорієнтаційних матеріалів багато в чому зумовлює важливість їх педагогічного спрямування на школярів. Типовим недоліком у оформленні кабінетів профорієнтації є однобічність змісту експонатних матеріалів. У них іноді зовсім не відображаються професіографічні аспекти профінформації: зміст професій, їхня специфіка, перспективи розвитку, вимоги, пропоновані професією до людини.

Найчастіше в шкільних кабінетах і кутках профорієнтаційні матеріали представлені у вигляді журналів з фотографіями виробництва, друкованої

продукції про професії, популярні серед школярів. У деяких школах кутком профорієнтації іменують лише той розділ стінної газети, у якому зрідка з'являється рубрика «Ким бути?». В окремих школах у кутку можна побачити лише оголошення про прийом до профтехучилища, технікуми і ЗВО [17].

Інший недолік при оформленні профорієнтаційних кутків – не поповнення їх новими матеріалами, що висвітлювали б професії різних галузей господарства. Куток чи кабінет мають відзначатися належним рівнем оформлення. Актуально забезпечити гармонію при підбиранні та застосуванні експресивних засобів оформлення. Результативність виховної спрямованості демонстративного матеріалу на школярів – важливий показник при виборі способів оформлення кабінетів профорієнтації та тематичних профорієнтаційних кутків.

Загальновідомо, що рівень виховної спрямованості наочних матеріалів зумовлюється не лише змістом, але і його художнім представленням. Відтак підходи до оформлення профорієнтаційних кабінетів доцільно поділити на підходи щодо раціональності змісту і підходи щодо естетичного оформлення профорієнтаційних матеріалів [19].

1. Раціональність змісту [19]:

- а) кабінет має відповідати своєму призначенню;
- б) профорієнтаційні матеріали мають бути інформативними, лаконічними, коректними.

2. Естетичне оформлення [19]:

- а) забезпечення гармонії у поєднанні кольорів;
- б) написи до профорієнтаційних матеріалів мають бути привабливими, короткими, чіткими.

Рисунки і фото забезпечують вищий ступінь унаочнення експонатів, дають змогу більш детально передати їх зміст. Фотографії представників різних професій мають бути з глибоким сюжетним змістом і доповнюватися відповідними текстовими замітками. Стенди урізноманітнюють кабінет, оскільки вони характеризуються емоційністю сприйняття; легкістю

засвоєння представленої інформації. За своїм змістом вони мають узгоджуватися з тематикою матеріалів, які презентуються.

Розміщення наочних засобів здійснюється у місцях із достатнім природнім або штучним освітленням. Встановлену експозицію необхідно постійно оновлювати. Розміщення стендів, фотовиставок, тематичних плакатів слід детально обдумати. Експонуючий матеріал необхідно розташувати так, щоб забезпечити максимальну зручність для ознайомлення (читання) [17].

Доцільно облаштувати експозицію, що передбачає такі основні частини [17]:

1. Базові галузі народного господарювання.
2. Місцеві підприємства, установи та господарства.
3. Економічна доцільність обрання своєї професії.
4. Ким стати, де навчатися?

Тему «Галузі народного господарювання» доцільно представити на декількох окремих стендах, зокрема таких, як «Промисловість», «Економіка й обрання спеціальності», «Ким стати, де навчатися?». Найперше наводиться загальна інформація про кожен галузь господарювання, зокрема [17]:

- 1) важливість певної галузі людської діяльності у загальній системі господарювання;
- 2) особливості професійної діяльності у даній галузі;
- 3) впровадження останніх здобутків науки і техніки;
- 4) можливий розвиток галузі та її окремих професій;
- 5) вимоги до кадрового складу працівників певної галузі (окремих професій галузі).

Стенд «Промисловість нашого регіону» необхідно представити у кожному профорієнтаційному кабінеті (кутку). Такі експозиції зазвичай мають містити такі відомості [17]:

1. Загальна інформація про місцеве виробництво та його продукцію, спеціальності робітників, які працюють на певному виробництві.

2. Особливості певних професій, кваліфікаційні вимоги до рівня підготовки фахівців.

3. Економічна складова трудової діяльності за різними професіями, яка включає інформацію щодо заробітної плати, заохочення (преміювання) за високі трудові показники та якість товарів та ін.

4. Можливість кар'єрного зростання, терміни опанування певними спеціальностями тощо.

5. Відомості про вакансії на ринку праці, можливості прийняття на роботу.

6. Впровадження новітніх способів діяльності, творчий підхід до праці.

Стенд «Економічна доцільність обрання своєї професії» має спонукати школярів до серйозних міркувань про необхідність раціонального обрання професії. Тут доцільно розмістити відомості про державні витрати на підготовку майбутніх спеціалістів у ПТУ, студентів – у закладах фахової передвищої та вищої освіти. Також слід відобразити можливі результати раціонального й нераціонального обрання професії.

Раціональне обрання професії забезпечує неабияку економічну доцільність, зокрема зменшення тривалості навчання, зменшення темпів плинності кадрів, мінімізація появи аварійних ситуацій, зростання продуктивності трудової діяльності та підвищення рівня якості товарів чи послуг. Трудова діяльність, яка враховує індивідуальні здібності людини здебільшого забезпечує не лише високі економічні дивіденди, але й внутрішньо підносить індивіда, підвищує ступінь його духовної та громадянської самосвідомості.

У розділі «Ким стати, де навчатися» найбільш доцільно розташувати стенд «Заклади освіти», щоб візуально продемонструвати місцезнаходження освітніх закладів й зорієнтувати школярів щодо їх раціонального обрання (тип закладу, профіль закладу, географічна близькість та ін.).

Використання профорієнтаційних методичних матеріалів зможе надати значну допомогу педагогам, школярам та їхнім батькам. Зазвичай, це популярні статті (замітки) із газет та журналів, в яких висвітлюється

передовий досвід профагітаційної діяльності серед школярів. Також можна розмістити список літератури з профорієнтаційної тематики [17].

Велика кількість матеріалів для профорієнтаційного кабінету чи кутка може виготовлятися самими школярами, особливо старшокласниками. Таку роботу доцільно запланувати так, щоб такі матеріали були представлені як результати проведених з учнями профорієнтаційних занять, тематичних виступів, вечорів професії, екскурсій тощо. При розробленні таких профорієнтаційних матеріалів у школярів не лише «фіксуються» необхідні відомості про світ професій, але й формується відповідальне ставлення за доручену їм роботу, виховується старанність, наполегливість, вдосконалюється відчуття прекрасного [17].

2.5. Особливості профорієнтаційної роботи на уроках технологій

На *уроках технологій* створюються сприятливі умови для профорієнтаційної діяльності серед старшокласників, особливо інформативно й найбільш популярно можна ознайомити школярів з робітничими професіями. Так, при вивченні обробки деревини старшокласників можна ознайомити з професіями столяра і тесляра, лісоруба, тракториста, рамника, столяра по виготовленню меблів, фанерувальника, токаря і свердляр. Крім того, для зв'язку роботи учнів у навчальних майстернях із сучасним виробництвом учитель розповідає про верстатні професії, які замінили на промислових підприємствах ручну обробку деревини [15].

При вивченні обробки металів на заняттях у майстернях також можна ознайомити учнів зі слюсарними і верстатними професіями: слюсар-жерстяник, інструментальник, монтажник, слюсар-складальник, токарь, свердляр. Вивчаючи електромонтажні роботи, учні ознайомляться з різними спеціальностями електромонтерів і електрослюсарів.

На уроках обслуговуючої праці учні дізнаються про ряд професій із сфери обслуговування: швеї, закрійника, кравця, кулінара, повара та ін. У старших класах так само забезпечується можливість для ознайомлення школярів із професіями і спеціальностями, які відповідають профілю трудової підготовки (деревообробка, металообробка, електротехніка, радіотехніка, автосправа та ін.).

Важливу роль у профорієнтації відіграють *тематичні екскурсії*, організовані вчителями технологій на місцеві підприємства й організації. У ході таких заходів здебільшого забезпечуються умови для належного інформування школярів про різні види професій, засвоюється матеріал, який не передбачений навчальною програмою. Наприклад, у процесі відвідування цехів і дільниць з обробки матеріалів, учні спостерігають за роботою багатьох типів устаткування. Тому доцільно ознайомити їх з професіями робітників, які це устаткування обслуговують [15].

Профорієнтація не буде ефективною, якщо учні не зможуть безпосередньо поспілкуватися з тими людьми, які досконало оволоділи цією професією й стали фахівцями своєї справи. Тому потрібно організовувати зустрічі, на яких спеціалісти-виробничники могли б розповісти учням про свою роботу. Переважно це є досвідчені люди середнього віку з розвиненим інтелектом, широким кругозором, комунікабельні. Таким робітникам легше знайти спільну мову з аудиторією і вони можуть досить багато розповісти зі свого життєвого досвіду. Щоб зустріч проходила в логічній послідовності, змістовно і цікаво, за кілька днів до неї запрошених робітників ознайомлюють з планом проведення зустрічі, щоб вони могли продумати свою розповідь та відповіді на можливі запитання учнів.

Важливою є *профорієнтація на гурткових заняттях*. У процесі гурткових занять вчитель має необмежені можливості для інформування школярів про особливості різних спеціальностей. Власне тут забезпечується змога для орієнтації старшокласників на обрання професії. Коли педагог встановив у 5-6 класах, що школяр володіє здібностями до певної робітничої професії, зокрема з обробки конструкційних чи текстильних матеріалів, або

до робіт у галузі електротехніки, то він організовує з таким школярем у 7-9 класах індивідуальні навчальні заняття з метою розширення знань й умінь учня, тим самим посилюючи його зацікавлення певною професією [15].

Навчальна робота у гуртку дає змогу школярам обрати відповідну спрямованість трудового навчання у старшій школі.

Організація культурно-масових заходів. З досвіду роботи шкіл відомі різні культурно-масові заходи, які сприяють профінформаційній роботі із школярами. Наприклад, проведення конкурсів на тему «Хто найкраще обізнаний з професією»; випуск усних журналів «У світі професій»; організація диспутів на етичні теми, виставок відповідної літератури; обговорення книжок і кінофільмів та ін. Усі ці заходи можуть бути з успіхом застосовані на заняттях у майстернях [9].

Уроки з профорієнтації. У деяких школах частина годин, що відводиться на факультативні заняття, використовується для профорієнтаційної роботи, тобто створюються факультативні предмети.

Співпраця з батьками. Обрання професії є визначальним для усього життя індивіда. Відтак логічно, що батьки приділяють цьому питанню велику увагу. Проте вплив батьків на обрання професії учнями не завжди буває позитивним. Це пов'язано тим, що самі батьки не завжди мають правильне уявлення про різні види професій, а також часто неправильно оцінюють можливості своїх дітей. У зв'язку з цим учителям доводиться проводити певну роботу з батьками. Це особливо характерно для вчителів трудового навчання (технологій), бо неправильне ставлення батьків стосується насамперед робочих професій.

Учитель трудового навчання (технологій) має періодично організовувати бесіди із батьками, у ході яких роз'яснювати індивідуальні можливості їх дітей, а також значення робітничих професій для народного господарства [15].

Разом з тим, багато форм профорієнтаційної роботи, які раніше були досить дієвими, зараз майже не проводяться. У теперішній час практично не використовуються перегляд та обговорення профорієнтаційних передач та

кінофільмів. Значно гірша ситуація з формами, які активізують діяльність старшокласників у підготовці до обрання професії, а саме: оформлення рефератів, альбомів, стендів, та ін.; організація вечорів декоративно-ужиткового мистецтва; проведення тижнів науки і техніки; робота клубів майбутніх спеціалістів. Крім того, суттєво зменшилася кількість годин на проведення гуртків технічної творчості, реально відмінено проведення літніх трудових об'єднань старшокласників та ін. Не часто зараз у школах оформляють стінгазети, реферати чи альбоми. Зрідка з допомогою шкільного психолога проводять різні тестування і анкетування, в основному на прохання вчителів, однак ця робота є епізодичною, не має системного характеру, відтак не приносить вагомї підсумки чи результати.

2.6. Методичні рекомендації щодо вивчення професійних інтересів старшокласників

Рекомендації: керуючись опитувальником, вкажіть свої відповіді на запропоновані питання.

1. Які ваші плани на майбутнє після завершення навчання у школі?

- а) вступити до закладу вищої освіти (якого?);*
- б) вступити до закладу фахової перед вищої освіти;*
- в) поступити у професійно-технічне училище;*
- г) розпочати свою власну трудову діяльність (у якій сфері?);*
- д) ще не визначився.*

2. Запишіть вид професійної діяльності, яким би ви хотіли займатися:

3. Якими вимогами має відповідати працівник обраної вами професії?

- а) мати відповідні знання і рівень професійної кваліфікації;*
- б) володіти загальними якостями (вміти мислити, аналізувати, порівнювати та ін.);*
- в) володіти специфічними якостями, необхідними для виконання роботи*

в обмеженій галузі.

4. Які особливі умови щодо стану здоров'я працівників вимагає обрана професія? Чи відповідаєте Ви цим вимогам?

5. Чи обізнані Ви з особливостями трудової діяльності за обраною професією?

6. Яким чином Ви здійснюєте самопідготовку до майбутньої професії:

а) удосконалюєте і розвиваєте свої знання й уміння, найбільш потрібні для цього виду професійної діяльності;

б) формуєте у собі індивідуальні якості, необхідні для ефективного розв'язання професійних задач (посидючість, впевненість, наполегливість і т.д.);

в) удосконалюєте свої вузькоспеціальні якості, потрібні для успішного виконання професійних завдань.

7. У чому проявляються ваші індивідуальні позитивні особливості:

а) у навчанні шкільних предметів;

б) у гуртковій роботі;

в) у закладах позашкілля;

г) самотійно в домашніх умовах;

д) важко відповісти?

8. Ви володієте інформацією про можливість отримати професійну підготовку з обраної спеціальності (назви навчальних закладів)?

9. З яких джерел ви дізналися про цю професію:

а) з інтернет-джерел;

б) із засобів масової інформації;

в) з реклами?

10. З ким обговорювали свій вибір майбутньої професії?

а) з вчителем;

б) зі своїми батьками;

в) з друзями і знайомими;

г) з людьми, які працюють у даній професії;

д) взагалі не обговорював?

11. Чи відомо вам, що ваша спеціальність може бути близькою (спорідненою) з іншими? Перелічіть їх.
12. Після того, як ви вибрали спеціальність, чи змінювали ви власний вибір? Чому (назвіть причини)?
13. У випадку, коли ви ще не вибрали свою спеціальність, назвіть основні причини?
14. Чи Ваш вибір спеціальності цілковитий, чи можливо ви ще в роздумах?
15. При обранні Вами спеціальності, хто справив на вас найсуттєвіший вплив?
- а) різні і близькі люди; б) педагоги; в) представники обраної професії;*
 - г) знайомі; ґ) ніхто?*
16. Які критерії Ви враховували при обранні професії?
- а) користь для соціуму (економічна доцільність);*
 - б) престижність;*
 - в) висока сплачуваність роботи;*
 - г) цікавість ґ захоплюваність;*
 - д) власні здібності і вподобання?*
17. Що потрібно, щоб стати хорошим спеціалістом:
- а) мати попередній досвід роботи;*
 - б) навчатися у професійно-технічному училищі;*
 - в) навчатися у закладі фахової перед вищої освіти;*
 - г) навчатися у закладі вищої освіти;*
18. Яку пізнавальну інформацію про професії доцільно мати у шкільній бібліотеці?
19. На яких заняттях учителі ознайомлюють старшокласників з різними спеціальностями?
20. Які позакласні заходи на підприємства (організації) вам запам'яталися?
21. Які запитання були для Вас актуальними у процесі таких позакласних заходів?
22. Пригадайте кількість профорієнтаційних зустрічей з працівниками різноманітних професій. Чи зріс ваш інтерес до цих професій?

23. Яку форму роботи ви найбільше любляєте?

а) індивідуальну; б) групову; в) фронтальну (масову)?

24. Яку роль ви хочете відігравати у професійній групі:

а) виконавця; б) керівника (лідера)?

25. Чи відвідуєте Ви шкільні гуртки, які саме?

26. Чи відвідуєте Ви факультативні заняття, які саме?

27. Яка область знань Вам найбільше до вподоби?

а) природнича; б) науково-технічна;

в) мистецька; г) гуманітарна.

Обробка одержаних результатів

Грунтовний аналіз відповідей надасть школяреві інформацію:

– щодо його майбутніх професійних планів (питання 1; 16; 17 та 27);

– щодо його професійних устремлінь (питання 2; 11; 12; 13; 20; 23; 24; 25 та 26);

– щодо вимог даної професії (3; 4; 5 та 11);

– щодо оцінювання власних можливостей (7 та 14);

– щодо оцінювання діяльності учителів і учнів з професійної обізнаності (6; 8; 9; 10; 15; 18; 19; 21 та 22).

Як відомо, науково обгрунтована рекомендація щодо вибору конкретної професії виробляється в результаті ретельного обстеження, в якому виявляються здібності, психофізіологічні особливості, риси школяра, його темперамент та інші індивідуальні характеристики особистості, які можуть відігравати роль професійно важливих якостей. Не володіючи методами психодіагностики, вчитель, який проводить профорієнтаційну бесіду, часто йде іншим шляхом: ставить перед собою задачі збудити власну активність, вчиться робити певні кроки в професійному визначенні учня, планує перспективні шляхи у напрямі вибору професії, намічає орієнтовний професійний план тощо. Багато вчителів, не маючи достатньої фахової підготовки в питанні здійснення профорієнтаційної роботи, особливо із випускниками шкіл, робить це методом «проб і помилок» [9].

Особливу увагу на різних етапах профорієнтації приділяється бесідам. Для того, щоб бесіда була в педагогічному відношенні ефективною, вона повинна мати чітке індивідуальне спрямування, тобто педагогові необхідно наперед мати в своєму розпорядженні певну інформацію про наміри учня, його прагнення у зв'язку з професійним майбутнім, мотиви того або іншого професійного спрямування, джерела знань про різні професії і т.д.

Найпростішим способом збирання таких відомостей є масове анкетування, яке характеризується [20]:

- відсутністю особистого контакту з учнями у момент опитування, що дозволяє уникнути ряду можливих спотворень відповідей;
- одноманітністю самої процедури;
- можливістю швидко зібрати необхідні відомості про велику кількість учнів.

Аналіз літератури з профорієнтації показує, що звичайно опитувальники застосовуються в спеціальній дослідницькій меті, тобто конструюються таким чином, щоб дослідник мав нагоду перевірити свою гіпотезу або ж зібрати відомості з якогось окремого питання. Враховуючи здобутки вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної науки [9; 13; 18; 20], використовуючи свої власні напрацювання, ми пропонуємо ряд анкет, які допомагають краще пізнати учня, визначити його намагання, потреби, врахувати індивідуальні особливості тощо. На відміну від загальних питальників, пропонованих у багатьох літературних джерелах, пропоновані нами анкети адаптовані до сучасних умов загальноосвітньої школи, призначені для практичної роботи, тому вони в певному значенні є специфічними, а перелік пунктів достатньо широкий. Крім того, анкети не дублюють ті відомості, які вчитель трудового навчання (технологій) може отримати від своїх колег (успішність з інших загальноосвітніх предметів, відвідування гуртків, факультативів, робота в студіях, заняття в секціях різного спрямування та ін.), від батьків (позашкільні заняття, можливості працевлаштування за допомогою родичів і знайомих, думка про бажаний професійний вибір тощо).

Як відомо, в основі професійного самовизначення в підлітковому віці лежить система особистих цінностей і виникаючий звідси комплекс очікувань, реалізація яких пов'язується з майбутнім професійним навчанням і подальшою роботою за обраною професією. Відомо також, що особисті цінності погано усвідомлюються самими підлітками, тому анкета «*Моя майбутня професія*» (див. додаток 1) спрямована на виявлення не самих цінностей, а тих очікувань, які впливають з них.

Поряд з очікуваннями (мріями), необхідним матеріалом для бесіди профорієнтації є відомості про мотиваційні чинники, що спонукають учня намітити (вибрати) ту або іншу професію чи область діяльності. Ці чинники виявлялися за допомогою анкети «*Я вибираю професію*» (див. додаток 2).

Анкетні опитувальники апробувалися у 9-11 класах під час проходження педагогічної практики. Анкетами було охоплено приблизно 70 учнів. У школах заповнення анкет відбувалося у присутності вчителів трудового навчання (технологій).

Експериментальна перевірка показала, що робота з анкетами не викликає в учнів жодних труднощів і займає в середньому 20 хвилин на одну анкету. Відповідно до теоретичних припущень, які висловлюються у психолого-педагогічній літературі, а також практичного досвіду, нами були виявлені певні відмінності професійних очікувань і мотивацій у школярів за статевими ознаками (у хлопців і дівчат) щодо вибору професії, а також відмінності між учнями, що вже вибрали професію і тими, що ще не зробили професійного вибору. Ці дані дозволяють зробити певні висновки про відповідність опитувальників поставленим завданням: отримання профорієнтаційної інформації про учнів.

Зупинимося на основних методичних рекомендаціях щодо складання опитувальників [18].

1. Починати треба з вибору і конкретизації передбачуваного кінцевого результату. Наприклад, це може бути навчання учнів створенню різноманітних пристроїв та обладнання з трудового навчання чи приладів з фізики; підготовка майбутніх художників або кваліфікованих робітників

широкого профілю і т.д. Усе залежить від можливостей самого вчителя, його ініціативи. При цьому важливо як можна повніше визначити бажаний кінцевий ефект: жанр і складність літературних творів, види і складність приладів з фізики тощо. Причому ставка робиться на практичні уміння.

2. Далі потрібно визначити коло запитань, знання яких є необхідними і достатніми для досягнення кінцевого ефекту. Якщо їх буде замало, результат виявиться неточним, якщо забагато – збільшується тривалість анкетування. Запитання, що не мають прямого відношення до мети опитування, вносять лише плутанину. Тому підхід повинен бути алгоритмічним – передбачати однозначне число кроків (запитань) для досягнення мети і їхню логічну послідовність.

3. Тепер варто визначити вік учнів, для яких проводиться анкетування. Необхідно також враховувати наявні психофізіологічні і педагогічні передумови.

При аналізі результатів опитування за анкетною (див. додаток 1) вчителі, перш за все мають звертати увагу на узгодження відповідей із списку **“Моя майбутня професія обов’язково повинна давати можливість...”** та списку **“Мені хотілося б займатися такою справою, в якій потрібні...”**. Так, наприклад, взаємно відповідними, тобто тими, які майже співпадають, можна вважати відповіді з першого списку: *ризикувати, боротися з небезпеками, працювати в незвичайних умовах, досліджувати...* та з іншого списку: *ініціативність, сила волі, винахідливість, спостережливість, сміливість, фізична витривалість, самовладання*. Так само добре узгоджуються між собою відповіді: *працювати на сучасній техніці, управляти машинами, управляти механізмами, застосовувати знання з практики...* і відповіді: *акуратність, увага, самостійність, розсудливість, логічність мислення, кмітливість*.

Явно суперечливими були б думки учнів, якщо в першому списку виявилися б такі відповіді: *винаходити, конструювати, досліджувати* – за відсутності в другому: *ініціативність, творчість, прагнення досліджувати*.

При виявленні вчителем будь-яких суперечностей необхідно (в ході індивідуальної співбесіди) встановити, яке значення вкладає учень в ті чи інші відповіді; як він уявляє собі мету, умови і засоби передбачуваної професійної діяльності; чи не є суперечливі відповіді віддзеркаленням внутрішньої невизначеності, пов'язаної з наявністю різноспрямованих професійних устремлінь. У будь-яких випадках метою профорієнтаційної співбесіди має стати не викриття учня в певних протиріччях, а виявлення для нього самого його власних мрій, очікувань і намірів.

В такому ж аспекті ми пропонуємо використовувати в співбесідах з учнями відповіді за іншою анкетой (див. додаток 2). Тут ми рекомендуємо вчителям, які працюють за нашими опитувальниками, звертати увагу на відносну беззмістовність таких мотивувань вибору, як наприклад: *ця професія цікава; так вчинили мої друзі; робота не дуже важка тощо*. Разом з тим, вважаємо за корисне обговорення з учнями конкретного змісту таких відповідей, як: *наявність практичних навичок; знання змісту праці; наявність здібностей*.

У тих випадках, коли співбесіда з профорієнтації проводиться на початку навчального року, а не при його завершенні (як це звичайно буває), ми рекомендуємо вчителям продовжувати індивідуальну роботу з конкретними учнями, запропонувавши їм готувати реферати про майбутні професії, а також залучати школярів до участі в диспутах (наприклад, таких як «Захист професій»), активно включати їх у роботу різних гуртків, факультативів, секцій, студій тощо.

2.7. Можливості застосування ігрового методу у процесі профорієнтаційної роботи на уроках технологій

В останні роки в трудовій та професійній підготовці школярів великого поширення набув ігровий метод – так звані ділові профорієнтаційні ігри, які є однією із важливих форм профорієнтаційної діяльності українських

педагогів. Уперше ділові ігри були розроблені і стали застосовуватися в практиці навчання в нашій країні в тридцяті роки. В даний час активна розробка ділових ігор здійснюється в різних наукових центрах [8].

У своєму магістерському дослідженні ми ґрунтовно вивчали питання про можливість використання ділових профорієнтаційних ігор для орієнтування учнів на вибір так званих «непрестижних професій». При здійсненні профорієнтаційної роботи педагог постійно стикається з проблемою: як, з одного боку, зосередити учнів на потребі в професіях району, міста, регіону, а з іншого – надати їм право діяти свідомо і вільно у виборі свого життєвого шляху. Очевидно безглуздо агітувати дитину на явно непривабливу, нетворчу професію, якщо вона внутрішньо відчуває (а також їй підказують), що вона призначена для чогось більшого. Але тоді чи не відступить вчитель від принципу виховання у підростаючого покоління шанобливого ставлення до різних, проте соціально нерівних видів професійної діяльності? Адже, поки що на шляху до високої мети побудови високотехнологічної, багатой, з великими можливостями для своїх громадян Української держави, є і «чорнова», зовні неприваблива робота, і без неї не може обійтися ні окрема особа, ні суспільство в цілому. Доносити цю істину школярам можна й потрібно в звичайних бесідах, диспутах, зустрічах з видатними і цікавими людьми, але, на наш погляд, більш ефективнішою буде така навчально-профорієнтаційна ситуація, коли учні самі відчують й особисто сформулюють думку про важливість всіх видів професійної діяльності.

Організувати подібну роботу допомагає ціннісно-етична профорієнтаційна гра «Острів», яку ми використали з наукових доробків Інституту педагогіки АПН України, адаптувавши її до сучасних соціально-економічних реалій та умов роботи загальноосвітньої школи. За своїм сюжетом вона подібна на однойменну управлінську гру, призначену для вироблення у фахівців менеджменту навичок ділової взаємодії; деякі аспекти гри ми перенесли з таких телепередач, як «Останній герой», «Екстрим» та ін.

Мета гри – ознайомити учнів з потребами народного господарства країни (регіону) в робітничих кадрах, з проблемою непрестижних професій; допомогти їм усвідомити свою громадянськість, причетність до багатьох державних справ. На уроках трудового навчання ця гра може бути використана при вивченні теми «Поняття про народногосподарський комплекс. Основні галузі виробництва». Її можна також проводити і під час виховної години з класом, присвяченої проблемам моральності, формування життєвої позиції громадянина України.

Умови проведення гри. Учасниками її можуть бути школярі 8-9 (10-11) класів. Час гри 45 хвилин (один урок). Для роботи необхідна класна дошка, де будуть фіксуватися вислови школярів, відображатися результати групових рішень.

Хід гри. Гра не потребує підготовчого етапу. Вчитель зачитує класу загальну інструкцію: «Уявіть собі, що всі ми після катастрофи морського лайнера чудом залишилися живими й опинилися на необжитому острові в південних широтах океану. Коли нас знайдуть – невідомо, тому першочергове завдання: вижити і при цьому залишитися цивілізованими людьми. За 45 хвилин ми повинні обдумати, що робити. Я, як найстарший, беру відповідальність на себе, але кінцеві рішення будемо приймати демократичним шляхом. Отже, ваші пропозиції».

Школярі пропонують по черзі те, що необхідне для виживання: будувати житло, полювати, щоб забезпечити себе харчуванням, охороняти табір і т.д. Ведучий, не даючи оцінку пропозиціям, записує їх на дошці стовпчиком. Потім вони обговорюються за порядком, і в списку залишаються лише найважливіші пропозиції. На всю вказану роботу при високому темпі гри відводиться 7–10 хвилин.

Після того, як встановлено список робіт, потрібних для виживання, колегіально визначається (виходячи із загальної кількості гравців, включаючи ведучого) число людей для кожної роботи. Ведучий також виписує ці цифри на дошці проти кожного виду робіт. На це відводиться приблизно 5 хвилин.

Після цього, ведучий запитує у школярів (учасників гри), хто хоче виконувати ту або іншу роботу (за порядку, згідно переліку). Число бажаючих зазначається поряд з числом робітників, необхідних для того або іншого виду діяльності. При цьому кожний гравець може вибрати тільки одну роботу.

Дуже часто, і це підтверджує досвід нашої профорієнтаційної роботи, виникає деяка невідповідність необхідного і бажаного; для одних робіт бажаючих забагато, а для інших – може не бути жодного претендента. У таких випадках можна продовжувати гру по-різному. Якщо через брак часу її не можна довести до логічного завершення, доцільно провести підсумкове обговорення проблеми невідповідності потреб суспільства в професіях і професійних намірів школярів. Але цікавіше продовжити гру. Ведучий раптом оголошує, що його «уразила невідома хвороба і через три хвилини він може померти». За цей час необхідно терміново вибрати раду старійшин, яка керуватиме подальшою діяльністю жителів острова. Відразу розв'язується питання про кількісний склад ради і про конкретні кандидатури. Ведучий попереджає всю групу, що відтепер він стає уособленням природної стихії (недобрим чарівником) і, відповідно, ні для кого не уразливий. Тому членам ради треба бути дуже пильними і оперативно розв'язувати всі життєво важливі питання. Він пропонує їм зайняти місця за столом вчителя, а сам на деякий час пересідає за останню парту. Перед радою старійшин стоїть перше завдання із забезпечення виживання: досягнути відповідності між необхідним числом робітників і бажаннями кожного із учнів організувати в робочих групах обговорення майбутніх справ. Якщо робота ради розпочинається успішно, ведучий дещо ускладнює її, наприклад, таким чином: оголошує «епідемію тропічної хвороби» і її наслідком є нейтралізація найактивніших школярів. Відтак, виникають нові види роботи: медична допомога і обслуговування хворих. За допомогою «вітрів» і «злив» може бути ускладнена діяльність ще деяких груп учнів (за видами робіт). Викликавши «епідемію», ведучий тим самим підказує необхідність споруди

санітарно-гігієнічних об'єктів, зокрема туалету, а також їх прибирання, як і всього табору.

У процесі проведення таких ігор, зокрема на базі старших класів, ми зауважили, що, наприклад, у класах, де хлопці і дівчата в групах займаються окремо, ці питання раді старійшин вдається вирішити позитивно та оперативно, а в змішаних групах – не завжди. Хлопці та дівчата соромляться один одного; так само вони соромляться вступати в деякі ПТУ для отримання непрестижних професій.

Ситуація з прибиранням санітарно-гігієнічних об'єктів відображає загальний механізм неприйняття учнями не тільки непрестижних професій, але також інших, навіть престижних, які мають непривабливі моменти, хоча при цьому всім зрозуміла неминучість такої роботи. На цій суперечності (непривабливості, з одного боку, та необхідності, з іншого) й базується формування працьовитості і виховання почуття громадянського обов'язку тощо.

Обговорення гри. Якщо через брак часу його не вдається організувати відразу, то можна перенести це на інше заняття, хоча краще зробити одразу. Обговорення доцільно розпочати із запитання: «Чи вдалося нам вижити?». Відповідаючи на це запитання, школярі повинні стисло обґрунтувати свою думку. Друге запитання для обговорення: «Чи залишилися ви цивілізованими людьми?» Після виступів учнів ведучий висловлює свою думку, не забуваючи також обґрунтувати її.

Повертаючись до мети гри, доцільно використовувати таблицю (заповнену на дошці) про співвідношення необхідного числа людей для тієї або іншої діяльності і бажаючих виконувати її. Ця таблиця відображає реальні життєві проблеми підготовки кадрів для держави.

Типові труднощі гри. Нерідко у процесі обговорення гравці часто захоплюються характеристикою географічних деталей острова, видів робіт для виживання, боротьбою з тими, що не хочуть працювати та ін. При цьому, як правило, забувається про необхідність відтворювати алгоритм самої життєво важливої діяльності, тобто її складу; і це спрощує, збіднює гру.

Оскільки всі кінцеві рішення приймаються колегіально, під час гри потрібна добра дисципліна. Для її забезпечення ведучий вводить певні правила поведінки, наприклад: «Бажаєш сказати – піднеси руку», «Один говорить – всі слухають», «Час одного вислову – не більше 20 секунд», «Голосно сміятися можна тільки стоячи».

Для того, щоб ведучому не доводилося знаходитися спиною до класу, численні записи на дошці під час гри доцільно доручити робити одному з учнів. Якщо обрана рада старійшин погано справлятиметься із своїми обов'язками, зокрема не зуміє укомплектувати робочі групи, розгубиться, то ведучий може «втрутитися», наприклад «позбавити членів ради дару мови». Гравці змушені будуть вибрати нову раду. Важливим моментом є також збереження цілісності гри, при якій вона сприймається ніби на одному подиху.

Діагностичні можливості гри. Вона дозволяє орієнтовно оцінити готовність учнів підпорядкувати себе вирішенню загального (колективного, суспільного) завдання, їх розуміння необхідності виконувати різні, навіть непрестижні, види робіт.

Перспективи розвитку гри. Варіаціями її можуть бути додаткові ускладнення умов: «... на острові існує дике плем'я, з яким необхідно підтримувати дружній контакт»; «... на острові випадково знайдені знаряддя праці і нескладні механізми, які потрібно найбільш ефективно використовувати» та ін.

За наявності часу в ході гри можна обговорювати питання відповідності особистих особливостей учнів необхідним видам робіт і навіть організувати групи «підготовки кадрів». Для вчителів, які проводять подібні ігри ми можемо порадижити навіть у випадку непередбачених складнощів не розгублюватися і опиратися на допомогу самих же школярів.

У загальному вигляді профорієнтаційна задача – це ціль, подана у визначених умовах. Метою педагогічного впливу завжди є деякі ефекти просування у засвоєнні техніко-технологічних відомостей, професійного росту (формуванні умінь й навичок), умови зміни й розвитку особистості

школяра. Тобто, крім педагогічних цілей, виходячи з визначення задачі, важливим також є аналіз того, як педагог здійснює поставлені цілі, тобто умови зміни й удосконалення особистості. У свою чергу, розвиток особистості дитини чи підлітка відбувається в її діяльності.

Таким чином, будь-які профорієнтаційні задачі – це задачі на керування діяльністю учня. Процес здійснення профорієнтаційних ігор містить у собі наступні основні етапи [15]:

1-й – аналітичний, що починається з аналізу й оцінки сформованої ситуації й завершується окресленням самої гри, яка потребує вирішення;

2-й – проектний, під час якого аналізуються способи рішення завдань вже окресленої гри, проектується реальний «проект» цього розв’язку;

3-й – практичний, що передбачає втілення задуму («проекту») в ігрову практику.

ВИСНОВКИ

Реалізація завдань магістерської роботи уможливила одержання таких висновків.

1. Досліджено психолого-педагогічні основи профорієнтаційної роботи в школі.

Профорієнтація – цілеспрямована соціально-психологічна та педагогічна діяльність, спрямована на підготовку особистості до свідомого та обдуманого обрання професії відповідно до власних бажань, устремлінь, здібностей та суспільних потреб у певних професіях.

Основна мета шкільної профорієнтації полягає у підготовці учнівської молоді до самостійного, активного й обґрунтованого вибору професії. У процесі профорієнтаційної роботи необхідно всебічно враховувати інтереси і здібності учнів. Крім того, професійне самовизначення повинно здійснюватися з урахуванням комплексу особистих якостей учнів та ґрунтуватися на психологічних особливостях учнів певної вікової категорії.

Профорієнтаційна робота передбачає три стадії (періоди): професійну інформацію, професійну консультацію та працевлаштування. Професійна інформація орієнтована на ознайомлення школярів з раціональним розподілом праці, особливостями різних професій, умовами праці, професійними вимогами до працівників та ін. Профконсультація – це поради і рекомендації фахівців (психологів, лікарів, педагогів) з метою надання допомоги молодим людям в обранні професії. Її призначення полягає у наданні школярам раціональних рекомендацій щодо обрання майбутньої професії з урахуванням їхніх інтересів, бажань, задатків, індивідуальних властивостей та потреб суспільства.

2. Виявлено найбільш ефективні форми і методи формування професійного самовизначення старшокласників.

Процес профорієнтації займає тривалий період часу, вимагає застосування різноманітних індивідуальних і групових форм діяльності, є складовою частиною загального процесу виховання й навчання.

Серед найбільш поширених методів формування професійної спрямованості старшокласників необхідно виокремити такі: бесіди, лекції, дискусії, ділові ігри-інсценування, проблемні методи, профорієнтаційні ігри та ін.

Особливе значення для формування професійної спрямованості має відводиться формам проведення профорієнтаційної роботи, серед яких доцільно виокремити: індивідуальні форми проведення занять, групові форми проведення занять, робота з батьками, проведення профінформаційних заходів.

3. З'ясовано вимоги до оформлення кабінетів профорієнтації і тематичних кутків.

Якість профорієнтаційних матеріалів багато в чому зумовлює важливість їх педагогічного спрямування на школярів. Рівень виховної спрямованості наочних матеріалів зумовлюється не лише змістом, але і його художнім представленням. Відтак підходи до оформлення профорієнтаційних кабінетів доцільно поділити на підходи щодо раціональності змісту і підходи щодо естетичного оформлення профорієнтаційних матеріалів.

Раціональність змісту профорієнтаційної інформації передбачає: а) відповідність своєму призначенню; б) профорієнтаційні матеріали мають бути інформативними, лаконічними, коректними.

Естетичне оформлення кабінетів і кутків профорієнтації передбачає: а) забезпечення гармонії у поєднанні кольорів; б) написи до профорієнтаційних матеріалів мають бути привабливими, короткими, чіткими.

4. Досліджено особливості профорієнтаційної роботи на уроках технологій, наведено методичні рекомендації щодо вивчення професійних інтересів старшокласників.

На уроках технологій забезпечуються сприятливі умови для профорієнтаційної діяльності серед старшокласників, особливо інформативно й найбільш популярно можна ознайомити школярів з робітничими професіями. Так, при вивченні обробки деревини

старшокласників можна ознайомити з професіями столяра і тесляра, лісоруба, тракториста, рамника, столяра по виготовленню меблів, фанерувальника, токаря і свердляр.

При вивченні обробки металів на заняттях у майстернях також можна ознайомити учнів зі слюсарними і верстатними професіями: слюсар-жерстяник, інструментальник, монтажник, слюсар-складальник, токарь, свердляр. Вивчаючи електромонтажні роботи, учні ознайомляться з різними спеціальностями електромонтерів і електрослюсарів.

На уроках обслуговуючої праці учні дізнаються про ряд професій із сфери обслуговування: швеї, закрійника, кравця, кулінара, повара та ін.

У процесі трудової підготовки старшокласників найбільш поширеними є такі форми профорієнтації учнів: профорієнтація на уроках; профорієнтація при проведенні екскурсій; профорієнтація на гурткових заняттях; проведення культурно-масових заходів.

5. Досліджено можливості застосування ігрового методу у процесі профорієнтаційної роботи на уроках технологій.

У магістерській роботі нами розроблено профорієнтаційну ділову гру «Острів», спрямовану на ознайомлення учнів з потребами народного господарства країни (регіону) в робітничих кадрах, проблемою непрестижних професій; допомогу школярам в усвідомленні своєї громадянськості, причетності до багатьох державних справ

6. У контексті магістерської роботи нами розроблено такі анкети: – «Моя майбутня професія» – спрямована на виявлення очікувань учнів від майбутньої професії; – «Я вибираю професію» – призначена для встановлення мотиваційних чинників при виборі школярами професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барко В.І., Тютюнников А.М. Як визначити творчі здібності дитини. Київ: Україна, 1991. 96 с.
2. Бондаренко В.П. Вибір професії. Полтава, 2009. 114 с.
3. Борисенко А.Б. Здібності і професія. Львів: 2021. 172 с.
4. Вітковська О.І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації. Київ: Наук. світ, 2001. 190 с.
5. Гамезо М.В. Атлас з психології. Київ: Освіта, 2006. 154 с.
6. Гладкова В.М. Профорієнтація: навч. посіб. Львів: Новий-Світ, 2007.
7. Гончарова Н.О. Основи професійної орієнтації / За ред. В.Ф. Моргуна. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 168 с.
8. Климов Е. А. Як обирати професію. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Просвіта, 2010. 159 с.
9. Кожан Т.О. Професійна орієнтація: навч. посібн. Київ: КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, 2009. 255 с.
10. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ: Ніка-центр, 2006. 536 с.
11. Методи психодіагностики в системі професійної консультації безробітних: метод. посібн. Кн. 3. Київ: Наук.-метод. центр ІПК ДСЗУ, 2002.
12. Оскол Н.М. Психологія роботи з людьми. Київ: Знання, 2000. 220 с.
13. Основи професіографії: навч. посіб. Київ: МАУП, 1997. 148 с.
14. Павлютенко Е.А. Ким бути? Київ: Рад. Освіта, 2009. 60 с.
15. Павлютенко Е.А. Професійна орієнтація школярів. Київ: Освіта, 2003. 225 с.
16. Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0190-95>.
17. Профконсультаційна робота із старшокласниками / Під ред. Б.А. Федоришина. Київ: Рад. школа, 1980. 118 с.
18. Путівник профорієнтації: наук.-практ. реком. / Н.Г. Джинчарадзе, Л.Й.

Літвінчук, Н.В. Савченко, Н.В. Ортікова, Н.В. Балашова, О.В. Грамма, М.В. Богуслав. Київ: ІПК ДСЗУ, 2018. 43 с.

19. Світ професій / Під ред. Д.А. Климова. Київ: Думка, 2005. 290 с.

20. Синявський В.В. Професіограми і психограми робітничих професій: метод. посіб.; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, Навч.-наук. центр проф.-техн. освіти. Київ: Київ. Русь, 2008. 77 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Анкета «Моя майбутня професія»

Учень _____, клас _____, школа _____, дата _____

Інструкція. Різні професії відкривають перед людиною різні можливості і пред'являють різні вимоги. Чого б вам хотілося від вашої майбутньої професії?

Підкресліть у списку пропонованих відповідей тільки ті, які найточніше виражають (передають) ваші побажання.

Моя майбутня професія обов'язково повинна давати можливість:	Мені хотілося б займатися такою справою, в якій потрібна:
1 – багато подорожувати	1 – ініціативність
2 – ризикувати	2 – товариськість
3 – винаходити	3 – сила волі
4 – спостерігати природні явища	4 – винахідливість
5 – боротися з небезпеками	5 – спостережливість
6 – піклуватися про людей	6 – творчість
7 – добре заробляти	7 – сміливість
8 – робити відкриття	8 – акуратність
9 – працювати на новій техніці	9 – увага
10 – доглядати за тваринами	10 – самостійність
11 – ухвалювати керівні рішення	11 – розсудливість
12 – працювати в незвичайних умовах	12 – самовладання
13 – спілкуватися з багатьма людьми	13 – логічність мислення
14 – управляти машинами	14 – колективізм
15 – управляти верстатами	15 – фізична витривалість
16 – впливати на переконання людей	16 – кмітливість
17 – застосовувати знання з практики	17 – розуміння людей
18 – конструювати	18 – прагнення досліджувати
19 – досліджувати	19 – любов до природи
20 – створювати речі своїми руками	20 – створювати нове
21 – _____ (вільна відповідь)	21 – _____ (вільна відповідь)

Анкета «Я вибираю професію»

Учень _____; клас _____, школа _____, дата _____

Інструкція. Напишіть назву вибраної професії, а якщо професія ще не вибрана, то назви приблизних галузей діяльності.

Тепер прочитайте перераховані нижче твердження і підкресліть ті з них, з якими ви повністю згодні.

Ця професія вибрана мною тому що:	
1 – так радять (рекомендують) вчителі	14 – мрію про цю професію з самого дитинства
2 – так радять (рекомендують) батьки	15 – про цю професію багато розповідали знайомі
3 – так поступили мої друзі	16 – добре уявляю собі зміст праці
4 – навчальний заклад знаходиться близько від мого дому	17 – люди цієї професії приносять велику користь суспільству
5 – робота не дуже важка	18 – мої знайомі вважають цю професію дуже доброю
6 – добре знаю умови роботи і вони мені подобаються	19 – якнайбільше я знаю саме про цю професію
7 – люди цієї професії користуються в суспільстві особливою пошаною	20 – ця професія дозволяє приносити користь конкретним людям
8 – ця професія дає можливість добре заробляти	21 – ця професія цікава
9 – ця професія дозволить завоювати пошану друзів і знайомих	22 – про цю професію багато пишуть і говорять
10 – люди з такою професією скрізь потрібні	23 навчання цієї професії дасть мені широкий кругозір і культуру
11 – цій професії легко навчитися	24 – з цією професією я зможу досягти в житті значно більшого, ніж батьки
12 – в книгах і кінофільмах ця професія виглядає привабливою	25 – до цієї професії у мене є здібності (назвати які)
13 – маю практичні навички в цій професії	26. Що ще послужило підставою для вибору? _____